

УДК 342.1

Богдана Мельниченко

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії, історії та філософії права
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”,
bogdana_m2008@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-1514-8131

Наталія Фігель

студентка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 “Право”
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”,
fihelnatali@gmail.com

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ “НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА”

<http://doi.org/10.23939/law2021.30.068>

© Мельниченко Б., Фігель Н., 2021

Проаналізовано різні підходи до розуміння поняття “національна безпека”. Виявлено, що поняття “національна безпека” має велику кількість вимірів та аспектів, відмінність між якими полягає, зокрема, і у відповідних позиціях, з яких розглядається це питання. Встановлено, що у концентрованому вигляді концепція безпеки являє собою систему офіційно прийнятих принципових поглядів держави і суспільства на цінності та інтереси, на способи і механізми захисту від потенційних та реальних загроз. З’ясовано, що у більшості наукових праць “національну безпеку” визначають як захищеність (стан захищеності) життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, а під інтересами розуміють, як правило, сукупність потреб (без відповідних здібностей) того чи іншого суб’єкта безпеки (особистості, суспільства, держави тощо). Акцентовано, що важливим для розуміння сутності національної безпеки є визначення суб’єктів і об’єктів національної безпеки. Зазначено, що основним суб’єктом національної безпеки є держава, яка виконує свої функції у сфері національної безпеки через органи законодавчої, виконавчої та судової влади, недержавні організації та громадян. Головними об’єктами національної безпеки є громадяни (їхні права і свободи), суспільство (його духовні та матеріальні цінності), держава (її конституційний устрій, суверенітет і територіальна цілісність). Зроблено висновок про те, що національна безпека – це багаторівневе й багатокомпонентне явище, що відображає стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від реальних та потенційних загроз. Вона тісно пов’язана з усіма аспектами життя людини, суспільства і держави та є складовою їх існування і розвитку.

Ключові слова: національна безпека; національні інтереси; суб’єкти національної безпеки; об’єкти національної безпеки.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток України як демократичної, незалежної та суверенної держави пов’язаний передусім із забезпеченням національної безпеки, ефективність якої великою мірою визначається станом розробленості теорії національної безпеки та рівнем удосконалення і застосування відповідних методів, методик, моделей, механізмів, принципів тощо у процесі практичного вирішення актуальних проблем державотворення [1, с. 12].

Аналіз дослідження проблеми. Важливі питання національної безпеки розглядали у своїх працях такі вчені, як: В. О. Антонов, О. С. Власюк, В. А. Ліпкан, А. Ю. Нашинець-Наумова, А. В. Рубан, Г. П. Ситник, З. Д. Чуйко та інші.

Мета статті – проаналізувати різні підходи до розуміння поняття “національна безпека”.

Виклад основного матеріалу. Насамперед варто зазначити, що поняття “національна безпека” має велику кількість вимірів та аспектів, відмінність між якими полягає, зокрема, і у відповідних позиціях, з яких розглядають це питання. До того ж, навіть за наявності певних принципів узгоджень щодо методології та системи світогляду, відразу будуть помітні розбіжності в баченні сутності та змісту національної безпеки у фахівців-правників на відміну від військових, економістів, політологів тощо [2].

Загалом можна стверджувати, що сама сутність національної безпеки виступає багаторівневим утворенням, що виражає складну ієрархічну побудову дійсності, складну систему опосередкованих залежностей різного роду та порядку, що перебувають на різних рівнях сприйняття цього явища. Інакше кажучи, національна безпека може розглядатися і сприйматися як на звичайному, побутовому рівні відображення цього явища, так і на теоретичному рівні [3, с. 25].

У концентрованому вигляді концепція безпеки являє собою систему офіційно прийнятих принципових поглядів держави і суспільства на цінності та інтереси, на способи і механізми захисту від потенційних та реальних загроз. Тобто успіх політики держави визначальною мірою залежить не лише від того, наскільки однозначно сформульовані та сприймаються суспільством національні цінності, інтереси та цілі, а й від чіткого розуміння вибраних чи можливих шляхів, засобів, методів і способів їх реалізації в процесі державного управління національною безпекою [4, с. 35].

Очевидно, що безпека є головною умовою суспільного життя та першою функцією державності. Неспроможність втілити й гарантувати цю базову соціальну цінність призводить до неминуемого занепаду суспільств та держав. Як справедливо зазначають у науковій літературі, економічний добробут і правління законів є важливими умовами комфортного соціального співіснування людей, однак доцільним та виправданим це існування робить захищеність від фундаментальних загроз [1, с. 15].

Цікаво, що поняття “національна безпека” вперше на державному рівні було вжито в 1904 р. в посланні тодішнього президента США Теодора Рузвельта конгресу США, в якому він обґрунтовував приєднання зони Панамського каналу інтересами національної безпеки. Відтоді національна безпека стала об’єктом досліджень у сфері спочатку політичної науки, а згодом, коли цей термін із політичного вжитку перейшов у правову площину, – і юридичної науки [2].

У більшості наукових праць “національну безпеку” визначають як захищеність (стан захищеності) життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, а під інтересами розуміють, як правило, сукупність потреб (без відповідних здібностей) того чи іншого суб’єкта безпеки (особистості, суспільства, держави тощо) [5].

Водночас у літературі звертають увагу на те, що розуміння природи національної безпеки не варто обмежувати лише сприйняттям її як стану захищеності. Наприклад, В. А. Ліпкан говорить про національну безпеку як про своєрідну сферу існування людини, нації, держави, культури, традицій, звичаїв, ресурсів, що не лише міцно пов’язує людей між собою, а й єднає їх із історичною спад-

щиною та навколишнім середовищем. Йдеться про збереження матеріального і духовного багатства нації, а також про органічне поєднання та реалізацію прагнення людини до безпеки й можливості забезпечення національної безпеки з боку державних і недержавних організацій [6, с. 10].

О. С. Власюк у своїй праці “Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики” зазначає, що у широкому розумінні національна безпека України – це спосіб самозбереження українського народу, який досяг рівня організації у формі незалежної держави. Цей спосіб уможливує його вільне існування і саморозвиток, надійний захист від зовнішніх та внутрішніх загроз. Національну безпеку України автор визначає як систему державно-правових і суспільних гарантій стабільності життєдіяльності та розвитку українського народу загалом та кожного громадянина зокрема, захист їхніх базових цінностей і законних інтересів, джерел духовного та матеріального розвитку від можливих реальних і потенційних, внутрішніх та зовнішніх загроз [1, с. 25].

Т. І. Блистів, В. Т. Колесник, П. Я. Пригунов та К. В. Карпова стверджують, що національну безпеку України варто розглядати як процес, а систему забезпечення національної безпеки – як забезпечення цього процесу. Отже, національну безпеку варто визначати не як стан, а як динамічну складову розвитку держави [7, с. 15].

У “Політичній енциклопедії” наведено таке визначення національної безпеки: це “здатність країни зберігати цілісність, суверенітет, політичні, економічні, соціальні та інші основи суспільного життя й виступати як самостійний суб’єкт міжнародних відносин” [8, с. 489].

Справді, підходів до розуміння поняття національної безпеки доволі багато і всі вони певною мірою різняться.

На законодавчому рівні в Україні окремі аспекти національної безпеки вперше були закріплені в Декларації про державний суверенітет України [9]. У Законі України “Про національну безпеку України” від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII під поняттям “національна безпека України” законодавець розуміє захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [10].

Доцільно зазначити, що чинне законодавство визначає доволі велику кількість потенційних та реальних загроз реалізації національних інтересів України у різних сферах. Проте, з одного боку, система загроз досить динамічна, а з другого – на нормативному рівні потенційні та реальні загрози не розмежовані. Тому основними завданнями суб’єктів забезпечення національної безпеки є постійний моніторинг впливу на національну безпеку процесів, що відбуваються у різних сферах, прогнозування, виявлення та оцінювання можливих загроз, дестабілізуючих чинників і конфліктів, причин їх виникнення та наслідків прояву [11, с. 17].

Принципово важливим для розуміння сутності національної безпеки є визначення суб’єктів і об’єктів національної безпеки.

Безсумнівно, основним суб’єктом національної безпеки є держава, яка, згідно з Конституцією України (ст. 3, 27, 28, 29), забезпечує безпеку кожної людини і громадянина, їхнє життя, здоров’я, честь, гідність, особисту недоторканність на території України, а також своїм громадянам та за її межами. Держава виконує свої функції у сфері національної безпеки через органи законодавчої, виконавчої та судової влади, недержавні організації та громадян [12].

Головними об’єктами національної безпеки є громадяни (їхні права і свободи), суспільство (його духовні та матеріальні цінності), держава (її конституційний устрій, суверенітет і територіальна цілісність). Зважаючи на це, основними показниками національної безпеки визначають такі чинники: національну незалежність і суверенітет, територіальну цілісність держави; розвиненість громадянського суспільства, рівень демократизму, сформованість та дієвість законодавчої бази правової держави, захищеність особи; економічні можливості держави, захищеність особи; економічні можливості держави, захищеність особи; наявність загальної стратегії національного розвитку, “національної ідеї”, загальновизначеної мети; національну згоду і єдність; внутрішньополітичну стабільність; готовність та здатність політичних сил реалізовувати загальновизначені цілі [13, с. 58–59].

Для належного забезпечення захисту життєво важливих інтересів об’єктів безпеки розробляється система правових норм, що регулюють відносини у сфері національної безпеки, визначаються основні напрями діяльності органів влади, а також суб’єктів недержавної форми власності, що надають послуги в сфері безпеки, формуються або перетворюються органи забезпечення національної безпеки і механізми контролю за їхньою діяльністю [14, с. 57].

Висновки. Отже, на підставі вищенаведеного можемо стверджувати, що національна безпека – це багаторівневе й багатокомпонентне явище, що відображає стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від реальних та потенційних загроз. Вона тісно пов’язана з усіма аспектами життя людини, суспільства і держави та є складовою їх існування і розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Власюк О. С. (2016). Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: Вибр. наук. праці. Київ: НІСД. 528 с.
2. Кормич Б. А. (2004). Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків. 43 с.
3. Антонов В. О. (2017). Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: ТАЛКОМ. 576 с.
4. Нашинець-Наумова А. (2017). Концептуальні підходи щодо забезпечення національної безпеки: інформаційно-правові та інституційні засади. *Підприємництво, господарство і право*. Київ. № 1. С. 34–39.
5. Кадебська Е. В., Лопоха В. В. Національна безпека як правова категорія. URL: <http://www.pilnota.net.ua/ru/article/id-3144/>.
6. Ліпкан В. А., Ліпкан О. С. (2008). Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях: словник,. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. К.: Текст400 с.
7. Блистів Т. І., Колесник В. Т., Пригунов П. Я., Карпова К. В. (2015). Концептуальні підходи до визначення методологічної функції законодавчого забезпечення національної безпеки України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. К. № 4. С. 13–26.
8. Політична енциклопедія (2011) / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво. 808 с.
9. Чуйко З. Д. (2008). Конституційні основи національної безпеки України: автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 19 с.
10. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
11. Ситник Г. П. (2010). Концептуальні засади забезпечення національної безпеки України: навч. посіб.: у 3 ч. / Ч. 3: Державна політика та основи стратегічного планування забезпечення національної безпеки. К.: НАДУ. 208 с.
12. Поняття та зміст загальної теорії національної безпеки. URL: http://vabb.com.ua/assets/files/Tema_1_ONB.pdf.
13. Сиволап Л. А. (2014). Теоретичні аспекти національної безпеки країни та вплив на неї економічної безпеки. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія : Економічні науки*. Маріуполь. Вип. 27. С. 55–62.
14. Ліпкан В. А. (2003). Поняття системи забезпечення національної безпеки України. *Право і Безпека*. Харків. Т. 2. № 4. С. 57–60.

REFERENCES

1. Vlasjuk O. S. (2016). *Natsionalna bezpeka Ukrainy: evoliutsiia problem vnutrishnoi polityky* [National security of Ukraine: evolution of domestic policy problems]. K.: NISD [in Ukrainian].
2. Kormych B. A. (2004). *Orhanizatsiino-pravovi osnovy polityky informatsiinoi bezpeky Ukrainy* [Organizational and legal bases of information security policy of Ukraine]. Doctoral dissertation. Kharkiv: National University of Internal Affairs [in Ukrainian].
3. Antonov V. O. (2017). *Konstytutsiino-pravovi zasady natsionalnoi bezpeky Ukrainy*. [Constitutional and legal bases of national security of Ukraine]. Kyiv: TALKOM [in Ukrainian].
4. Nashynets-Naumova A. (2017). *Kontseptualni pidkhody shchodo zabezpechennia natsionalnoi bezpeky: informatsiino-pravovi ta instytutsiini zasady* [Conceptual approaches to national security: information, legal and institutional principles]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. Kyiv. No. 1. P. 34–39.

5. Kadebska E. V., Lopokha V. V. *Natsionalna bezpeka yak pravova katehoriia* [National security as a legal category]. Retrieved from: <http://www.s.pilnota.net.ua/ru/article/id-3144/>. (accessed 02.10.2020).
6. Lipkan V. A., Lipkan O. S. (2008). *Natsionalna i mizhnarodna bezpeka u vyznachenniakh ta poniattiakh* [National and international security in definitions and concepts]. K.: Tekst [in Ukrainian].
7. Blystiv T. I., Kolesnyk V. T., Pryhunov P. Ya., Karpova K. V. (2015). *Kontseptualni pidkhody do vyznachennia metodolohichnoi funktsii zakonodavchoho zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy* [Conceptual approaches to determining the methodological function of legislative support of national security of Ukraine]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*. K. No. 4. P. 13–26.
8. Levenets Yu., Shapoval Yu. (2011). *Politychna entsyklopediia* [Political encyclopedia]. K.: Parlamentske vydavnytstvo [in Ukrainian].
9. Chuiko Z. D. (2008). *Konstytutsiini osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy* [Constitutional bases of national security of Ukraine]. Candidate's thesis. Kharkiv: Yaroslav the Wise National Law Academy of Ukraine [in Ukrainian].
10. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [About the national security of Ukraine]: *Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 r. No. 2469-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2018. No. 31. St. 241.
11. Sytnyk H. P. (2010). *Kontseptualni zasady zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy* [Conceptual principles of ensuring the national security of Ukraine]. K.: NADU [in Ukrainian].
12. *Poniattia ta zmist zahalnoi teorii natsionalnoi bezpeky* [The concept and content of the general theory of national security]. Retrieved from: http://vabb.com.ua/assets/files/Tema_1_ONB.pdf. (accessed 02.10.2020).
13. Syvolap L. A. (2014). *Teoretychni aspekty natsionalnoi bezpeky krainy ta vplyv na nei ekonomichnoi bezpeky* [Theoretical aspects of national security and the impact of economic security on it]. *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Seriia: Ekonomichni nauky*. Mariupol. Vyp. 27. P. 55–62.
14. Lipkan V. A. (2003). *Poniattia systemy zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy*. [The concept of the national security system of Ukraine *Pravo i Bezpeka*]. Kharkiv. T. 2. No. 4. P. 57–60.

Дата надходження: 13.04.2021 р.

Bogdana Melnychenko

Institute of Jurisprudence, Psychology and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University
Department of Theory, History and Philosophy of Law
Ph. D., Ass. Prof.

Natalia Fihel

Institute of Jurisprudence, Psychology and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University
student of the second (master's) level of higher education
of specialty 081 "Law"

BASIC APPROACHES TO UNDERSTANDING THE CONCEPT OF NATIONAL SECURITY

The article analyzes different approaches to understanding the concept of "national security". It was found that the concept of "national security" has a large number of dimensions and aspects, the difference between which is including the relevant positions from which this issue is considered. It is established that in a concentrated form the concept of security is a system of officially accepted principled views of the state and society on values and interests, on ways and mechanisms of protection against potential and real threats. It has been found that in most scientific works "national security" is defined as the protection (state of protection) of vital interests of the individual, society and the state from internal and external threats. In this case, the interests are usually understood as a set of needs (without the appropriate abilities) of a security entity (individual, society, state, etc.). It is emphasized that it is important to understand the essence of national security to understand the subjects and objects of national security. It is noted that the main subject of national security is the state, which performs its functions in the field of national security through the legislative, executive and judicial branches, non-governmental organizations and citizens. The main objects of national security are citizens (their rights and freedoms), society (its spiritual and material values), the state (its constitutional system, sovereignty and territorial integrity). It is concluded that national security is a multilevel and multi-component phenomenon that reflects the state of protection of vital interests of the individual, society and the state from real and potential threats. It is closely connected with all aspects of human life, society and the state and is a component of their existence and development.

Key words: national security; national interests; subjects of national security; objects of national security.